วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

An Analysis of the Development of Teaching and Learning Management of Buddhist Moral Education Monks in Schools Based on the Four Iddhipāda Principles

วิเคราะห์การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรม ในโรงเรียนตามหลักอิทธิบาท 4

Phra Palad Nattaborn Piyavaṇṇo Saelim[1*], Viroj Koomkrong[2], & Thanee Suwanprateep[3]

พระปลัดณัฐบร ปิยวณฺโณ แซ่ลิ้ม[1*], วิโรจน์ คุ้มครอง[2], & ธานี สุวรรณประทีป[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Palad Nattaborn Piyavaṇṇo Saelim*
พระปลัดณัฐบร ปิยวณฺโณ แซ่ลิ้ม
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: naththborn22@gmail.com

2. Viroj Koomkrong
วิโรจน์ คุ้มครอง
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: viroj_Koom@gmail.com

3. Thanee Suwanprateep
ธานี สุวรรณประทีป
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: thanee_suwan@gmail.com

คำสำคัญ :
พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา, การจัดการเรียนรู้หลักธรรม, พุทธวิธีในการสอน, ประสิทธิภาพการสอนของครูพระวัดบางสะแกนอก

Keywords:
Buddhist Monk Teachers, Moral Education Management, Buddhist Teaching Methods, Teaching Effectiveness of Monk Teachers at Wat Bang Sakae Nok

ABSTRACT

This study aims to: (1) study the Four Iddhipāda principles in Theravāda Buddhist scriptures; (2) examine the teaching and learning management process of Buddhist Moral Education Monks in schools; and (3) analyze the development of teaching and learning management of Buddhist Moral Education Monks in schools based on the Four Iddhipāda principles. This study employed a qualitative research methodology, combining documentary research and in-depth interviews. Key informants included school administrators, Buddhist Moral Education Monks, regular teachers, and students. The collected data were analyzed using descriptive analysis.

The research findings revealed that the Four Iddhipāda principles Chanda (aspiration), Viriya (effort), Citta (concentration), and Vīmaṃsā (investigation) are significant teachings in Theravāda Buddhism and constitute essential factors leading to success. These principles are interrelated and mutually supportive, and they can be effectively applied to enhance students' learning in terms of motivation, perseverance, concentration, and critical thinking the teaching and learning management process of Buddhist Moral Education Monks in schools was found to be closely aligned with the Four Iddhipāda principles. Various instructional activities were employed, including Dhamma storytelling, group discussions, the use of educational media, mindfulness and meditation practices, as well as activities promoting analytical thinking and problem-solving skills. As a result,

Article history:
Received: 08/07/2026
Revised: 04/8/2026
Accepted: 29/09/2026
Available online: 30/10/2026

How to Cite:
SaeLim, P. N. et al. (2027). An Analysis of the Development of Teaching and Learning Management of Buddhist Moral Education Monks in Schools Based on the Four Iddhipāda Principles. *Journal Dhamma for Life,* 33(1*),* 127-140.

students demonstrated greater interest in learning, increased responsibility, improved concentration, and the ability to apply Buddhist teachings appropriately in their daily lives. The development of teaching and learning management based on the Four Iddhipāda principles should emphasize cultivating Chanda through engaging learning activities, strengthening Viriya through practical exercises and positive reinforcement, developing Citta through mindfulness and meditation training, and promoting Vīmaṃsāthrough questioning, discussion, and rational analysis. Such an approach contributes to the holistic development of learners, enabling them to acquire both knowledge and moral values and to live effectively and harmoniously in society in accordance with Buddhist principles.

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และ 3) วิเคราะห์การพัฒนาการจัดการเรียนสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามหลักอิทธิบาท 4 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครูพระสอนศีลธรรม ครูประจำการ และนักเรียน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สัมพันธ์และเกื้อกูลกัน โดยสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งด้านแรงจูงใจ ความเพียร สมาธิ และการคิดวิเคราะห์ การจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมีความสอดคล้องกับหลักอิทธิบาท 4 อย่างชัดเจน โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การเล่านิทานธรรมะ การอภิปรายกลุ่ม การใช้สื่อการเรียนรู้ การฝึกสติและสมาธิ ตลอดจนการส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ส่งผลให้ผู้เรียนมีความสนใจในการเรียนมากขึ้น มีความรับผิดชอบ มีสมาธิ และสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามหลักอิทธิบาท 4 ควรมุ่งสร้างฉันทะโดยการจัดกิจกรรมที่น่าสนใจ ส่งเสริมวิริยะด้วยการฝึกปฏิบัติและการเสริมแรงทางบวก พัฒนาจิตตะผ่านการฝึกสติและสมาธิ และส่งเสริมวิมังสาด้วยการตั้งคำถาม การอภิปราย และการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพตามแนวทางพระพุทธศาสนา

บทนำ

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิต ค่านิยม และพฤติกรรมของประชาชน โดยเฉพาะเยาวชนที่เติบโตท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ให้ความสำคัญกับการแข่งขัน ความสำเร็จทางวัตถุ และการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล สถานการณ์ดังกล่าวทำให้การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจิตใจของผู้เรียนเป็นประเด็นสำคัญของการจัดการศึกษาไทย พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการศึกษาไทยมาอย่างยาวนาน โดยวัดและพระสงฆ์เป็นแหล่งเรียนรู้และมีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ควบคู่กับการอบรมคุณธรรม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาสมัยใหม่ทำให้บทบาทดังกล่าวปรับเปลี่ยนไป จึงจำเป็นต้องพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับบริบทการเรียนรู้ของเยาวชนในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจึงเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรม โดยส่งเสริมให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ เจตคติ และพฤติกรรม อย่างไรก็ตาม ประสิทธิผลของการดำเนินงานมิได้ขึ้นอยู่กับความรู้ทางพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับความสามารถในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ การสร้างแรงจูงใจ การดูแลเอาใจใส่ผู้เรียน และการประเมินผลเพื่อปรับปรุงการสอนอย่างต่อเนื่อง อานนท์ เมธีวรฉัตร (2562) ได้ศึกษารูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 4 โดยให้ความสำคัญกับสมรรถนะด้านความรู้ เจตคติ และทักษะ ตลอดจนแนวทางส่งเสริมสมรรถนะดังกล่าว ผลการศึกษาสะท้อนความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพผู้สอนอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ยังมีประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการประยุกต์หลักธรรมเพื่อเป็นกรอบกำกับการปฏิบัติงานและพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม

หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการปฏิบัติงานได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ฉันทะเป็นความพึงพอใจและความมุ่งหมายในสิ่งที่ดีงาม วิริยะเป็นความเพียรและความอดทน จิตตะเป็นความเอาใจใส่และความตั้งมั่น และวิมังสาเป็นการพิจารณาตรวจสอบด้วยเหตุผล (พระคันธสาราภิวงศ์, 2555) ขณะที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2559) อธิบายแนวคิดเรื่องกุศลฉันทะว่าเป็นความต้องการสิ่งที่ดีงามและเกื้อกูลต่อความเจริญของชีวิต แนวคิดดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงกับบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการสร้างแรงจูงใจในการสอน มุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียน เอาใจใส่ต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล และทบทวนปรับปรุงวิธีการสอนอย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ (พระโฆษิต โฆสิตธมฺโม, 2022) ได้ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารองค์กรสู่ความสำเร็จ โดยเน้นความรักในงาน ความเพียร ความเอาใจใส่ และการตรวจสอบข้อบกพร่อง ซึ่งเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาพิจารณาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาการปฏิบัติงานด้านการศึกษาได้

แม้ว่าจะมีการศึกษาการพัฒนาสมรรถนะของพระสอนศีลธรรมและการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารองค์กรแล้ว แต่จากเอกสารและงานศึกษาที่นำมาพิจารณายังปรากฏประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก ช่องว่างด้านองค์ความรู้ คือ ความจำเป็นในการเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 4 ของหลักอิทธิบาท 4 เข้ากับกระบวนการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมอย่างเป็นระบบ ประการที่สอง ช่องว่างด้านการประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาแนวทางที่แปลงหลักธรรมจากระดับแนวคิดไปสู่แนวปฏิบัติที่ชัดเจนในการสร้างแรงจูงใจ ความเพียร การเอาใจใส่ และการประเมินปรับปรุงการสอน และ ประการที่สาม ช่องว่างด้านหลักฐานเชิงประจักษ์ คือ ความจำเป็นในการศึกษาว่าแนวทางดังกล่าวสามารถนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสมเพียงใดภายใต้บริบทการปฏิบัติงานจริงของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ทั้งนี้ ช่องว่างเหล่านี้เป็นข้อสังเกตเบื้องต้นจากเอกสารที่นำมาทบทวน มิใช่ข้อยืนยันว่าไม่เคยมีการศึกษาในประเด็นดังกล่าวมาก่อน

ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยสังเคราะห์หลักธรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแนวทางการประยุกต์ใช้ที่เหมาะสมกับบริบทการศึกษา ผลที่คาดว่าจะได้รับคือองค์ความรู้ที่ช่วยเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสมรรถนะการสอนอย่างเป็นระบบ ตลอดจนเป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมศักยภาพพระสอนศีลธรรม และสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งส่งเสริมความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจ โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพของจิตใจ ความเพียร ความเอาใจใส่ และการใช้ปัญญาอย่างเป็นระบบ พระคันธสาราภิวงศ์ (2555) อธิบายหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมและการปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักธรรมได้ ขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2559) นำเสนอแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม โดยเชื่อมโยงการฝึกฝนตนเอง การใช้ปัญญา และการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ฉันทะ คือ ความพึงพอใจและความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ (2) วิริยะ คือ ความเพียรพยายามและความอดทนต่ออุปสรรค (3) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่และการตั้งใจปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง และ (4) วิมังสา คือ การพิจารณาตรวจสอบและใช้ปัญญาเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ องค์ประกอบทั้ง 4 มีความสัมพันธ์ในลักษณะเกื้อหนุนกัน กล่าวคือ ความพึงพอใจช่วยสร้างแรงจูงใจ ความเพียรสนับสนุนความต่อเนื่องในการปฏิบัติ ความเอาใจใส่ช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีคุณภาพ และการพิจารณาไตร่ตรองช่วยให้สามารถประเมินผลและปรับปรุงวิธีการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม ในบริบทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน หลักอิทธิบาท 4 จึงสามารถใช้เป็น

กรอบในการพัฒนาทั้งคุณลักษณะของผู้สอนและกระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยฉันทะสัมพันธ์กับความศรัทธาและความมุ่งมั่นในการถ่ายทอดคุณธรรม วิริยะสัมพันธ์กับความเพียรในการเตรียมการสอนและการส่งเสริมผู้เรียน จิตตะสัมพันธ์กับการเอาใจใส่ผู้เรียนและการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ส่วนวิมังสาสัมพันธ์กับการประเมินผลการเรียนรู้ การสะท้อนผลการสอน และการปรับปรุงกิจกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

การจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอน เนื้อหาสาระ วิธีการจัดกิจกรรม และผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียน คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2554) นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีการสอน ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานในการพิจารณาการถ่ายทอดหลักธรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียน ส่วนทิศนา แขมมณี (2560) ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่กระทรวงศึกษาธิการ (2561) เป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรมในบริบทการศึกษา จากแนวคิดดังกล่าว การจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสามารถพิจารณาผ่านองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การวางแผนการสอน การเลือกเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดหลักธรรม การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล ทั้งนี้ การจัดการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการจดจำหลักธรรม แต่ควรมุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจความหมาย สามารถพิจารณาคุณค่าของหลักธรรม และนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม งานศึกษาของอานนท์ เมธีวรฉัตร (2562) เกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สะท้อนถึงความสำคัญของการพัฒนาความสามารถในการจัดการเรียนการสอนของผู้สอนโดยตรง นอกจากนี้ งานศึกษาของบุญมี บุญเอี่ยม (2548) เสกสันต์ บุญยะ (2549) และพระจีรศักดิ์ บุญฤทธิ์ (2554) ครอบคลุมการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการทำงาน การบริหารบุคคล และการส่งเสริมพฤติกรรมความรับผิดชอบในการเรียนตามลำดับ งานศึกษาเหล่านี้สามารถใช้ประกอบการสังเคราะห์แนวทางเชื่อมโยงหลักอิทธิบาท 4 กับการพัฒนาการปฏิบัติหน้าที่และการเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม การนำผลการศึกษาแต่ละเรื่องมาอธิบายควรคำนึงถึงความแตกต่างของประชากร บริบท และตัวแปรที่ศึกษา

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอน

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เข้ากับการจัดการเรียนการสอนเป็นแนวทางที่เชื่อมโยงการพัฒนาคุณธรรมของผู้สอนกับการพัฒนาคุณภาพกระบวนการเรียนรู้ พระโฆษิต โฆสิตธมฺโม (2022) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารองค์กรสู่ความสำเร็จ ขณะที่พูนสุข ภูสุข (2016) ศึกษาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของข้าราชการฝ่ายอัยการ งานศึกษาทั้งสองเรื่องเป็นฐานสำหรับพิจารณาความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้หลักธรรมกับการปฏิบัติงานในบริบทต่าง ๆ แต่ไม่ควรสรุปว่าผลที่พบสามารถใช้แทนหลักฐานเชิง

ประจักษ์เกี่ยวกับครูพระสอนศีลธรรมได้โดยตรง การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 จึงควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การศึกษาหลักธรรมและบริบทการสอน การกำหนดแนวทางจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 การนำแนวทางไปใช้ในการเตรียมและจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง สำหรับการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร สามารถประยุกต์ใช้แนวคิดการวิเคราะห์เนื้อหาของ Krippendorff (2004) เพื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูล ตีความสาระสำคัญ และสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมกับแนวทางการจัดการเรียนการสอนอย่างมีหลักเกณฑ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
3. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามหลักอิทธิบาท 4

สมมติฐานการวิจัย

1. หลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
2. การจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นอย่างไร
3. วิเคราะห์การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามหลักอิทธิบาท 4 เป็นอย่างไร

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และวิเคราะห์แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 ให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาและการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน

ประเภทการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาเอกสารทางพระพุทธศาสนาและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งด้านหลักการ แนวคิด และการประยุกต์ใช้ในบริบทการจัดการเรียนการสอน โดยมุ่งสังเคราะห์องค์ความรู้จากหลัก

อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และเสนอแนวทางพัฒนาการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงเอกสารใช้พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส หนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารทางการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแหล่งข้อมูลหลัก ส่วนการวิจัยภาคสนามกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครูพระสอนศีลธรรม ครูประจำการ และนักเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการเรียนการสอนและสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ได้ ทั้งนี้ ต้นฉบับไม่ได้ระบุจำนวนผู้ให้ข้อมูลและจำนวนสถานศึกษาที่ศึกษา จึงควรเพิ่มเติมรายละเอียดดังกล่าวเพื่อให้การรายงานระเบียบวิธีวิจัยมีความชัดเจนและตรวจสอบได้

เทคนิคการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลควรใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากบทบาทหน้าที่ ประสบการณ์ และความเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับวัตถุประสงค์การศึกษา สำหรับเอกสาร ควรกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกโดยพิจารณาความเกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท 4 ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล และความสอดคล้องกับประเด็นการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้ ควรรายงานเกณฑ์คัดเข้าและจำนวนผู้ให้ข้อมูลตามที่ดำเนินการจริง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลักประกอบด้วยแบบบันทึกการศึกษาเอกสารและแนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง โดยครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับความหมายและองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 สภาพการจัดการเรียนการสอน รูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ปัญหาและข้อจำกัด ตลอดจนแนวทางพัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามหลักธรรมดังกล่าว แนวคำถามควรได้รับการตรวจสอบความครอบคลุมและความเหมาะสมของเนื้อหาก่อนนำไปใช้จริง

วิธีดำเนินการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท 4 ขั้นตอนที่ 2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารสถานศึกษา ครูพระสอนศีลธรรม ครูประจำการ และนักเรียน โดยมุ่งศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนและประสบการณ์ของผู้เกี่ยวข้อง และขั้นตอนที่ 3 นำข้อมูลจากเอกสาร

และการสัมภาษณ์มาจัดหมวดหมู่ เปรียบเทียบ และสังเคราะห์ เพื่อกำหนดแนวทางพัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 การเก็บข้อมูลจากบุคคลควรดำเนินการโดยได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล รักษาความลับ และคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัย โดยเฉพาะกรณีผู้ให้ข้อมูลเป็นนักเรียน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยตรวจสอบและจัดหมวดหมู่ข้อมูลจากเอกสารและบทสัมภาษณ์ตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นตีความและสังเคราะห์เชิงพรรณนา โดยเชื่อมโยงข้อมูลกับองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะในฐานะการสร้างแรงจูงใจ วิริยะในฐานะการส่งเสริมความเพียร จิตตะในฐานะการพัฒนาความตั้งใจและสมาธิ และวิมังสาในฐานะการส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการใช้เหตุผล พร้อมเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสารกับมุมมองของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อค้นพบและแนวทางพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่มีความสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาและบริบททางการศึกษา

ผลการวิจัย

กระบวนการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยวิเคราะห์ทั้งด้านแนวคิด บริบทการจัดการเรียนรู้ เป้าหมายการพัฒนาผู้เรียน ตลอดจนปัญหา อุปสรรค และการวิเคราะห์เชิงพุทธธรรม อันเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนการสอน เป็นการศึกษาเชิงพุทธเป็นการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบ

ในประเด็นความหมายและบทบาทของพระสอนศีลธรรม พบว่า พระสอนศีลธรรมมิได้ทำหน้าที่เพียงผู้ถ่ายทอดความรู้ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในฐานะครู กัลยาณมิตร และผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งทำหน้าที่หล่อหลอมคุณธรรม จริยธรรม และพัฒนาจิตใจของผู้เรียนให้เกิดความสมดุลระหว่างความรู้ทางโลกและทางธรรม พระสอนศีลธรรมจึงเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงวัด โรงเรียน และชุมชนให้ร่วมกันพัฒนาคุณภาพเยาวชนไทย

ด้านบริบทและลักษณะการจัดการเรียนการสอน พบว่าการสอนศีลธรรมมีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานระหว่างระบบการศึกษาสมัยใหม่กับพุทธวิธีสอน การจัดการเรียนรู้มิได้จำกัดอยู่เพียงการบรรยาย แต่ครอบคลุมกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เช่น การสนทนาธรรม การเล่านิทานชาดก การฝึกสมาธิ และกิจกรรมจิตอาสา โดยพระสอนศีลธรรมจำเป็นต้องปรับวิธีการสอนให้สอดคล้องกับผู้เรียนยุคดิจิทัล ผ่านแนวคิด Active Learning และการใช้สื่อเทคโนโลยีทางการศึกษา ในส่วนของเป้าหมายการเรียนรู้ พบว่าการสอนศีลธรรมมุ่งพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ คุณธรรมจริยธรรม และการพัฒนาจิตใจ เป้าหมายสำคัญมิใช่การจดจำหลักธรรม แต่คือการสร้างการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและมีคุณค่า อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมยังเผชิญปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ได้แก่ ความพร้อมของผู้เรียนที่เปลี่ยนแปลงตามบริบทสังคมดิจิทัล ข้อจำกัดด้านเวลาเรียน

การขาดสื่อและนวัตกรรมการสอน ตลอดจนข้อจำกัดด้านทรัพยากรและการสนับสนุนเชิงระบบ ปัญหาเหล่านี้ส่งผลต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้ด้านคุณธรรมของผู้เรียน และจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ เมื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนการสอนในเชิงพุทธธรรมแล้ว พบว่า พุทธวิธีสอนของพระพุทธเจ้า เช่น สันทัสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา มีความสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้สมัยใหม่ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ อีกทั้งยังสามารถอธิบายผ่านหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ ไตรสิกขา อริยสัจ 4 และอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักแห่งความสำเร็จในการพัฒนาการเรียนรู้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของกระบวนการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมขึ้นอยู่กับการสร้างแรงจูงใจ ความเพียร ความตั้งใจ และการใคร่ครวญไตร่ตรองของทั้งผู้สอนและผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับหลักอิทธิบาท 4 อันเป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ดังนั้น จึงเป็นฐานข้อมูลเชิงวิเคราะห์ที่สำคัญสำหรับการนำหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์และเสนอรูปแบบการพัฒนา แสดงให้เห็นถึงสภาพจริงของกระบวนการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการนำไปพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 โดยมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างประสิทธิภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้นี้จะถูกนำไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างประสิทธิภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบต่อไป

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามหลักอิทธิบาท 4” สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ ดังนี้

หลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาการเรียนรู้และการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ โดยฉันทะหมายถึงความพอใจและความเต็มใจในการทำสิ่งที่มีคุณค่า วิริยะหมายถึงความเพียรพยายาม จิตตะหมายถึงความเอาใจใส่และการตั้งจิตมั่นในสิ่งที่กระทำ การขนขวายในความดี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พระศรีรัช มงคลบัณฑิต และคณะ (2565) และวิมังสาหมายถึงการพิจารณาตรวจสอบด้วยเหตุผลเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้เหมาะสม หลักธรรมทั้ง 4 ประการจึงมิได้ทำหน้าที่แยกจากกัน แต่สามารถเกื้อหนุนกันตั้งแต่การสร้างแรงจูงใจ การลงมือปฏิบัติ การเอาใจใส่ต่อภารกิจ จนถึงการตรวจสอบและพัฒนาให้เกิดผลที่ดียิ่งขึ้น ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในงานของพระคันธสาราภิวงศ์ (2555) ซึ่งเป็นแหล่งศึกษาเกี่ยวกับโพธิปักขิยธรรม และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2559) ที่นำเสนอหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบ เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา อิทธิบาท 4 จึงสามารถใช้เป็น

กรอบในการส่งเสริมทั้งแรงจูงใจ ความเพียร ความใส่ใจ และการใช้ปัญญาในการเรียนรู้ โดยต้องคำนึงถึงความหมายของหลักธรรมตามบริบทเดิมควบคู่กับการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ทางการศึกษา

การจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนมากกว่าการถ่ายทอดเนื้อหาหลักธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจคุณค่าของคุณธรรม สามารถนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน และฝึกคิดพิจารณาจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง แนวทางดังกล่าวสามารถดำเนินการผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การใช้กรณีศึกษา การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การฝึกปฏิบัติ การสะท้อนผลการเรียนรู้ และการประเมินพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง ประเด็นนี้สามารถเชื่อมโยงกับแนวทางการจัดการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ (2561) และแนวคิดด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ของทิศนา แขมมณี (2560) ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบการเรียนรู้และการพัฒนาผู้เรียน นอกจากนี้ งานของคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2554) ยังเป็นแหล่งศึกษาแนวพุทธวิธีการสอนที่สามารถนำมาใช้ประกอบการพิจารณาการประยุกต์หลักธรรมในการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้ การนำแนวคิดเหล่านี้มาใช้ควรเน้นการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย ความพร้อม และบริบทของผู้เรียน ตลอดจนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท 4

ผลการศึกษาสามารถนำไปสู่แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการอิทธิบาท 4 ใน 4 มิติ ได้แก่ (1) ฉันทะ โดยครูสร้างความสนใจและทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง (2) วิริยะ โดยส่งเสริมความเพียร ความรับผิดชอบ และการฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ (3) จิตตะ โดยพัฒนาความตั้งใจ การมีสมาธิ และความเอาใจใส่ต่อกิจกรรมการเรียนรู้ และ (4) วิมังสา โดยส่งเสริมการตั้งคำถาม การใช้เหตุผล การประเมินผล และการปรับปรุงการเรียนรู้จากข้อเสนอแนะ กระบวนการทั้ง 4 มิติควรเชื่อมโยงกันเป็นวงจร ตั้งแต่การวางแผนการสอน การจัดกิจกรรม การติดตามผล ไปจนถึงการปรับปรุงการสอนอย่างต่อเนื่อง แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับประเด็นการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการบริหารและการปฏิบัติงานที่ปรากฏในงานของพระโฆษิต โฆสิตธมฺโม (2022) พูนสุข ภูสุข (2016) และบุญมี บุญเอี่ยม (2548) ซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักอิทธิบาท 4 ในบริบทการบริหารองค์กรและการทำงาน อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับงานของพระจีรศักดิ์ บุญฤทธิ์ (2554) ที่ศึกษากิจกรรมกลุ่มตามหลักอิทธิบาท 4 กับพฤติกรรมความรับผิดชอบในการเรียน และงานของเสกสันต์ บุญยะ (2549) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการประยุกต์อิทธิบาท 4 ในการบริหารบุคคลทางการศึกษา งานเหล่านี้ช่วยให้เห็นความเป็นไปได้ในการพิจารณาหลักอิทธิบาท 4 เป็นกรอบประยุกต์ใช้ในบริบทการเรียนรู้และการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตาม การยืนยันผลโดยตรงต่อ

ประสิทธิภาพการสอนของครูพระสอนศีลธรรมยังจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์จากการศึกษานี้และการประเมินผลในบริบทจริง

โดยสรุป การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมตามหลักอิทธิบาท 4 ควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยผสานหลักธรรมเข้ากับการออกแบบกิจกรรม การมีส่วนร่วมของผู้เรียน การประเมินผล และการพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง จุดสำคัญมิใช่เพียงการทำให้ผู้เรียนจดจำหลักธรรมได้ แต่คือการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจ มีความเพียร เอาใจใส่ต่อการเรียนรู้ และใช้ปัญญาพิจารณาการกระทำของตนเองอย่างมีเหตุผล แนวทางนี้จึงมีศักยภาพในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาคุณธรรมและการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ ควรมีการประเมินผลด้วยตัวชี้วัดที่ชัดเจนและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อยืนยันความเหมาะสมและประสิทธิผลของแนวทางที่พัฒนาขึ้น

สรุป

ผลการศึกษาเรื่องการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามหลักอิทธิบาท 4 สามารถสรุปได้ว่า หลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและสามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจและความมุ่งมั่นในการกระทำ วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม จิตตะ คือ ความเอาใจใส่และความตั้งมั่นในการปฏิบัติ และวิมังสา คือ การพิจารณาตรวจสอบด้วยปัญญา องค์ธรรมทั้ง 4 มีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกัน โดยส่งเสริมให้บุคคลเกิดแรงจูงใจ ลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีสมาธิและความรับผิดชอบ ตลอดจนสามารถทบทวนและปรับปรุงการกระทำด้วยเหตุผล เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทการศึกษา จึงเป็นแนวทางที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และทักษะการดำเนินชีวิต สำหรับการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ผลการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 สามารถดำเนินการผ่านการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียน โดยการพัฒนาฉันทะเน้นการสร้างแรงจูงใจผ่านกิจกรรมที่น่าสนใจและเชื่อมโยงหลักธรรมกับชีวิตประจำวัน การพัฒนาวิริยะเน้นการฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ การกำหนดเป้าหมาย และการเสริมสร้างความรับผิดชอบ การพัฒนาจิตตะเน้นการฝึกสติและสมาธิ รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่วนการพัฒนาวิมังสาเน้นการตั้งคำถาม การอภิปราย การวิเคราะห์สถานการณ์ และการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา ครูประจำการครูพระสอนศีลธรรม และนักเรียน พบข้อค้นพบที่สะท้อนว่าแนวทางดังกล่าวมีส่วนสนับสนุนความสนใจในการเรียน ความเพียร ความตั้งใจ ความรับผิดชอบ และการคิดอย่างมีเหตุผลของผู้เรียน ตลอดจนช่วยเชื่อมโยงความรู้ทางพระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิตประจำวัน ในด้านการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน พบว่า ครูพระสอนศีลธรรมควรบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เข้ากับกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การสร้างแรงจูงใจ การส่งเสริมการลงมือปฏิบัติ การพัฒนาสมาธิและความเอาใจใส่ ไปจนถึงการฝึกคิดวิเคราะห์และประเมินผลการ

เรียนรู้ โดยคำนึงถึงวัย ความแตกต่างระหว่างบุคคล และบริบทของสถานศึกษา ตลอดจนส่งเสริมความร่วมมือระหว่างครูพระสอนศีลธรรม ครูประจำการ และผู้บริหารในการออกแบบกิจกรรมและติดตามพัฒนาการของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุป การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า หลักอิทธิบาท 4 สามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมให้มีความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมกับการปฏิบัติทางการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม คุณูปการทางวิชาการอยู่ที่การสังเคราะห์องค์ธรรมทั้ง 4 ให้สัมพันธ์กับการสร้างแรงจูงใจ ความเพียร ความเอาใจใส่ และการใช้ปัญญาในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนและพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้คู่คุณธรรม ทั้งนี้ ควรมีการศึกษาต่อยอดด้วยการประเมินผลอย่างเป็นระบบ เพื่อยืนยันประสิทธิผลของแนวทางดังกล่าวและพัฒนาเป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและหน่วยงานทางการศึกษาควรส่งเสริมให้มีการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรม

2. ควรจัดโครงการพัฒนาศักยภาพครูพระสอนศีลธรรมให้มีความรู้และทักษะในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักอิทธิบาท 4

3. สถานศึกษาควรสนับสนุนสื่อ นวัตกรรม และกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมแรงจูงใจ ความเพียร สมาธิ และการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียน

4. ควรมีการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่สะท้อนพัฒนาการของผู้เรียนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และพฤติกรรมตามหลักอิทธิบาท 4

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. รูปแบบการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาตามหลักอิทธิบาท 4 ของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

2. การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับกระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

3. การพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาตามหลักอิทธิบาท 4 เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุกของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). *แนวทางการจัดการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรม.* โรงพิมพ์คุรุสภา.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2554). *พุทธวิธีการสอน.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จีรศักดิ์ บุญฤทธิ์, พระ. (2554). ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท 4 ที่มีต่อพฤติกรรมความรับผิดชอบในการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาการแนะแนว , มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ทิศนา แขมมณี. (2560). *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ.* สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญมี บุญเอี่ยม. (2548). *ศึกษาการนำอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด.* วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระคันธสาราภิวงศ์. (2555). *โพธิปักขิยธรรม.* บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด.

พระครูอดุลธรรมสาร โอภาโส (บัญญัติ คำบุญเรือง). (2567). *วิเคราะห์การบูรณาการอิทธิบาท 4 กับการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระโฆษิต โฆสิตธมฺโม. (2022). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารองค์กรสู่ความสำเร็จ. *วารสารธรรมวัตร*, 3(1), 40–48.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย (พิมพ์ครั้งที่ 45).* สหธรรมิก.

พระศรีรัชมงคลบัณฑิต, พระมหาขนบ เข้าทอง , พระมหาสมสักดิ์ ธมฺมโชติโก , & พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป (2565). การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้วยการเล่านิทานธรรมบทแก่เยาวชนในอำเภอพุทธมณฑลจังหวัดนครปฐม. วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 27(1), 67–79. สืบค้น จาก https://so05.tci-thaijo.org/index.php/phiv/article/view/257080

ปิ่น มุทุกันต์. (2539). *ปฏิบัติตามธรรมะประสบความสำเร็จ.* มงคลสาร.

ประทาน คงฤทธิ์ศึกษากร. (2530). สุขาภิบาลในฐานะหน่วยการปกครองตนเอง. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 27(3), 342.

พูนสุข ภูสุข. (2016). ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของข้าราชการฝ่ายอัยการสำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus*, 3(2), 41–52.

เสกสันต์ บุญยะ. (2549). *การใช้อิทธิบาท 4 ในการบริหารบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็กแผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 4.* วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

อานนท์ เมธีวรฉัตร. (2562). รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 4. *วารสารบัณฑิตปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*, 7(2), 168–180.

Krippendorff, K. (2004). Content analysis: An introduction to its methodology (2nd ed.). Sage Publications.